

ДВІ КУЛЬТУРИ

Богдан Кияк
канд. фіз.-мат. наук,
доктор екон. наук,
провідний
науковий співробітник,
Центр інновацій та
технологічного розвитку,
м. Київ

Назва цього нарису запозичена в **Олександра Боргардта** (03.02.1919 – 05.08.2002) – відомого українського науковця-фізика, есеїста, графіка, перекладача, культуролога. Його багатогранна творча діяльність – це широке коло професійних інтересів напрочуд обдарованої, широко освіченої людини, не лише як доктора фізико-математичних наук (тут і гравітація, і елементарні частинки, і квантова теорія поля, і космічні промені), а й непересічного гуманітарія: його перу належать такі книги, як «Бич божий», «Російська зона», «Дві культури», «Аналітична історія України» у трьох частинах.

Бажаючи отримати більше інформації про автора цих видань раджу звернутись до його сторінки у Вікіпедії, а також до публікації наукознавця **Василя Шендеровського** «Нехай не гасне світ науки» (К.: Видавничий дім «Простір». 2011. 346с.). А **Людмили Цимбал** і **Ярославу Базалію** завдячуємо за статті у журналі «Світогляд» (№3. 2012. С.52–55) «Незабутній професор Боргардт» і «Про фальшиву історію» (авторський текст Олександра Боргардта, Донецьк, 2002). Побратими по науковій співпраці просять у читачів вибачення за «невну запальність викладу» у працях Олександра Олександровича, яка компенсується його величезною дослідницькою роботою. Мусимо також принагідно заперечити занижену авторську самооцінку (наукове товариство протилежної думки). Про це читаємо у белетристичних спогадах О. Боргардта «Остання ніч Гекати», які він озглавив «Записки зайвої людини», де заявив: «Як уже попередив, моє життя не рясніло подіями, а більше проходило в мені самому. А тому й не дивуйтеся, як у своїх спогадах я ходитиму більше не дорогами моїх ніг, а радше стежками моїх думок. Минуле – це чудовий і розкішний смітник наших сподівань і надій. Пориемось у ньому...».

Не буде зайвим кількома рядками розповісти про його славний родовід і появу в Україні сімейства патріотів з екзотичним прізвищем Боргардт. Дід О. Боргардта **Йоган Боргардт**, швейцарський німець, народився у 1830-х роках у родині спадкового зброяра. Доля привела його на Кавказ – воювати за свободу на боці **Імама Шаміля**. Після поразки повстання швейцарця схопили, але стратити разом з іншими не наважились. Він залишився в імперії, одружився з українкою Пелагією Тимофіївною і з часом оселився в Миколаєві. Батько Олександра **Олександр Іванович Боргардт** – професор-біолог, академік ВАСГНІЛ – був взірцем для свого єдиного сина і, мабуть, встиг сформувавши його світогляд. Обидва були відданими Україні та її символам.

Після цього невеличкого вступу зосередимося на одній із найяскравіших публікацій О. Боргардта – книзі «Дві культури», яка вперше вийшла двадцять років тому накладом всього сто примірників завдяки підтримці друзів-співробітників Донецького фізико-технічного інституту імені О.О. Галкіна НАН України. В авторській анотації зазначено, що це є спроба співставити і порівняти «великую русскую»

Олександр Боргардт

та «провінційну і занедбану» українську культури. Шляхом логічного аналізу, в гострій публіцистичній манері автор називає все власними іменами.

Акценти розставлені автором уже на самому початку – у вступі сказано, що «ворогом №1 Російської імперії впродовж трьох сторіч була захоплена нею Україна... Викорінювалися мова і культура. За 280 років російської військової окупації України проти її народу застосовувалися кампанії масового терору, геноциду та штучного голоду».

А ще широка пропагандистська агресія, ціллю якої є: «довести всьому світові, що жодної України взагалі немає й ніколи не було, є лише «южня країна Росії»; довести, принаймні, що нема й не було жодного українського народу; що нема й не може бути жодної української культури, а значить – і української мови. Проте ми, аборигени – народ древньої високої культури, від нас заселювалася Європа, а не навпаки».

Авторський аналіз ситуації розпочинається цитатою **Альберта Швейцара**: «На очах нашої історіографічної вченості з'являється вигадана історія для народного вжитку, де діловито обґрунтовуються національні та релігійні упередження. Наші шкільні підручники історії – то розплоджувачі історичної брехні».

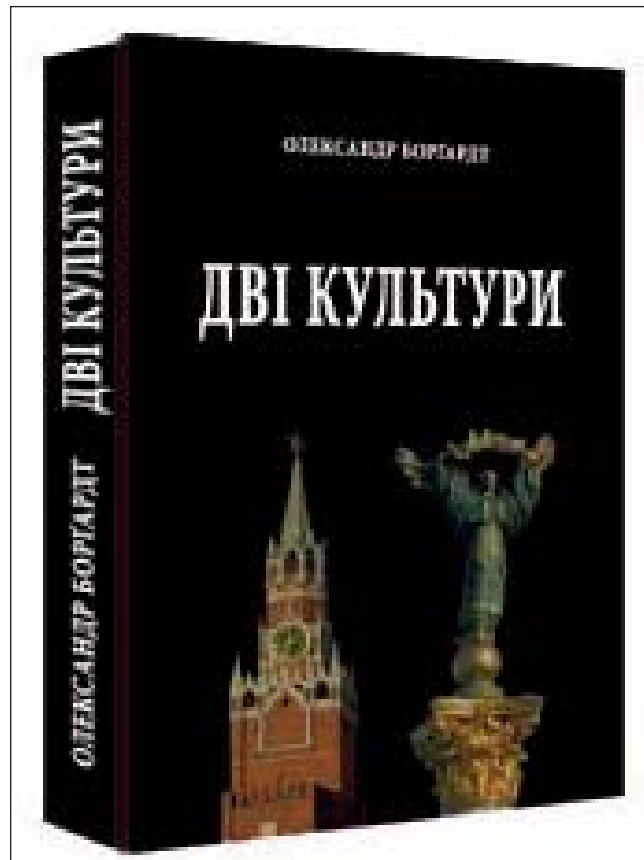
Потрібно дати хоча б гранично стислий начерк історії як України, так і Росії. Остання є державою недавною – вік її під цією назвою не налічує й повних трьохсот років. Перед тим вона називалася Московією, але й ця державність не доходить і XII-го століття. Отже треба починати з України, древність якої прослідковується в глибинах часів.

Десь за сім сторіч до н.е. в Україну приходять скити. Це були германські народи, готи та алани, що прийшли із-за Дону. З часом у Скитії відбуваються нові зміни: зі сходу на землі поміж Дніпром та Доном приходять сармати, угро-тюрки: гуни, мадяри та авари. Скитія швидко християнізується. Александрійський єпископ **Тертуліан** (160–241р.) вважав її навіть християнською країною.

Готи прийшли в Україну, дещо потіснивши балтів. Готська епоха змінила наш етнос, зробивши з балтів (родичів латишів і литвинів) балто-германів – основу майбутнього слов'янства. Війна, що спалахнула 375 р. між гунами лівого берега Дніпра та остроготами правого, об'єднала Україну, перетворивши її на наддержаву Європи майже на півстоліття – великий Гунський каганат. Військовий геній гунів, переможець остроготів, аланів та візіготів хан **Белембер** був обраний 378 року представниками всіх народів та станів України головою нової держави каганом (ханом ханів). Столицею нової держави Белембер обрав Київ, який з невеликими перервами був столицею країни аж до 1240 року. Вершина могутності Гунського каганату – за великого **Аттіли**, передчасна смерть якого в Етцельбурзі 453 року створює серію невдач, а терени Гунського каганату звужуються до розмірів України та Дакії. Попри це ромейська данина продовжує надходити з Візантії.

Епоха Великої Гунії знову змінила нас – тепер ми не тільки індо-європейці, балто-германи, але ще й угро-тюрки. Вона збагатила, природно, лексику нашої мови. Гунська епоха створила нашу сучасну козацьку культуру. Фольклорні кінні козаки – це майже такі ж люди (одежа, зброя), які були римських легіонерів під Цезумором, ходили з великим Аттілою до Парижа та Риму, бо «для кінських ніг не буває далеких доріг». Змінюються люди, зношуються одяжі, але вічне й нетлінне, що полишили нам наші предки, це – трудолюбство та інтелігентність, толерантність та гуманність, культ волі та людської гідності. За аварських часів проходить інтенсивна етногенеза та злиття балтів, готів та гунів в єдиний український народ з єдиною українською мовою.

Історія – це частина культури, і в цьому відношенні українська історія, хоча й прикайданена здавна до історії російської, на голову вище останньої. Літописець **Нестор**, згадуючи русь як окремий народ поруч зі слов'янами, відмічає, що мова в них одна – слов'янська.

Але на самому початку такого єднання між ними не було, і не випадково араб **Ібн Даста** прямо писав, що «*русь продає до рабства слов'ян*». І коли руси та їхні князі захопили владу у Києві, вони не принесли туди практично ні мови, ні культури, а також і нових генів. Якщо щось і принесли, то хіба ідею работоргівлі та її супутника – ксенофобію, які процвітали потім у північних колоніях.

Перші слов'янські поселення на теренах теперішньої Росії, за всіма даними сучасної науки, відносяться до часів князя **Володимира** (980–1015). Це Муром, Володимир, Суздаль та інші північні князівства, тодішні колонії Києва, залежні від нього. Вони закладаються на північному сході між Окою та Волгою, там, де живуть угро-фінські народи весь та мурома, які поступово просуваються на захід до околиць Москви. Потрапивши в домен угро-фінів, прийшли зазнають впливу їхньої культури, переймають чуваські «*кокошніки*» та мордовські «*сарафани*». Утворюється з часом новий народ, що має лише далеке відношення до аборигенів України.

Київ намагається втримати північні колонії, але 1169 року суздальський князь **Андрей Боголюбський** захопив, пограбував і спалив Київ – «*мать городов русских*». Тотальну агресію та пограбування всього континенту майбутня Росія починає з пограбування, так би мовити, рідного гнізда. З того часу й треба вести відлік нової північної, згодом – московської та російської державності. Новий етнос, що склався на півночі, настільки не мав почуттів до своїх «*родичів*» на півдні, що коли вони 1223 року намагалися зупинити монголів маршала **Субедея** на Калці, жодного воїна з півночі там не було.

Авторитетний російський історик **В. Ключевський** стверджував: «*Історія Росії – це історія країни, яка колонізується. Область колонізації в неї розширювалась разом з її державною територією. То падаючи, то піднімаючись, цей столітній рух продовжується і до наших днів*». А розглядаючи та оцінюючи російську культуру, російський філософ і публіцист **П. Чаадаєв** писав: «*Одинокі у світі, ми світові нічого не дали, нічого у світі не взяли, ми ні в чому не сприяли рухові вперед людського розуму, а все, що дісталось нам від цього руху, ми спотворили...*». У розділі «*Чужими руками*» Олександр Боргардт підкреслює дві ґрунтовні особливості, що відрізняють російську культуру від культури української. По-перше, на «*особому путі Росії*» її культура є імперською, а значить зроблена, головним чином, не російськими, а чужими руками. А по-друге, то її ксенофобія.

Хай тепер читач поміркуює, що залишиться від російської літератури, якщо вилучити з неї українців: **М. Гоголя**, **В. Короленка**, **А. Ахматову**, **Д. Мережковського** та **М. Бердяєва**; або напів українців – **В. Маяковського** та **В. Хлебнікова**. Можна би назвати ще багато інших. Стосовно М. Бердяєва – прямих доказів нема, проте його рідний брат **Сергій Бердяєв** (1860–1914) був відомим українським (і російським) поетом. Прочитуємо фрагменти його вірша «*На чужині*»: «*...Земля кацапська – проклята тюрма... На Україну б полетів мою!*». Замовчування того, кого не любиш, не бажаєш знати, та кого не хотів би ні чути, ні бачити – старий російський прийом. Російська культура поводить себе не гірше від імперського окупанта: що нагабував, що присвоїв, а що є небажане, що присвоїти не можна – знищив.

Ще одне зауваження з приводу російської літератури: «*Як не страшно сказати, вся наша «великолепная» література, по суті, страшно недостатня і неглибока, вона прекрасно «ізоображає», але те, що вона малює, аж ніяк не чудесне і навряд чи вартує цього майстерного показу. XVIII століття – це все «допомога уряду», сатири, оди – все; Фонвізін, Кантемір, Сумароков, Ломоносов – це все. XIX ст. у золотій фазі відтворило поміщицький побут... Це, по суті, нікому, окрім росіян, нецікаво» (В. Розанов. Сочинения. Москва. 1990. с. 43–44).*

Російську космонавтику прийнято починати з народовольця **М. Кибальчича** – корінного українця, який був стурбований не стільки «*освобожденієм Росії*», скільки звільненням України від цієї останньої. Щодо російської космічної ідеї, то її виводять від поляка **К.Е. Ціолковського** (1857–1935), який був із роду злегка сполячених українців, котрі вели свій рід від гетьмана **Северина Наливайка** (брат Костянтина Едуардовича навіть підписувався подвійним прізвищем – **Ціолковський-Наливайко**). Нова епоха знань у цій галузі пов'язана з іменем українця **Юрія Кондратюка** (Олесь Шаргей, 1898–1942). Вихід корабля на місячну орбіту, спуск та повернення спеціального модуля – були використані технічні ідеї Кондратюка, який загинув 1942 року у «*народном ополченні*» під Москвою. Сформоване маршалом **Жуковим**, недосвідчене, погано озброєне, воно призначалося, головним чином, для нищення інтелігентів, у тому числі й українців, яких особливо не любив генерал.

У ракетній індустрії після війни були зайняті переважно українці: **С. Корольов**, **А. Люлька**, конструктор ракетних двигунів **В. Глушко**, винахідник крилатих ракет **В. Чоломій**, ракети будували **М. Янгель**, **М. Будник**.

Як Росія починається з українських колоній на півночі, так само російська класична музика завжди спиралася на музичні традиції України, на багатства українського музичного фольклору. Починається вона, навіть офіційно,

з трьох українських композиторів – *М. Березовського*, *А. Веделя* та *Д. Бортиянського*.

Коментар стосовно російської ксенофобії розпочинається з тлумачення слова «ксенофобія», що в перекладі з грецької означає «страх чужого». З часом фобія стає ненавистю, і в цьому більш широкому сенсі її розуміють як ненависть до всього чужого. Таким чином, Олександр Боргардт стверджує, що головними доменами ксенофобії в Росії (а це явище історично дуже старе) є та будуть українофобія та антисемітизм як обов'язкові частини російського культурного гетто. Ось два невеличкі приклади такої брехні: бандурія, яка є в Іспанії, куди її, мабуть, завезли з України візиготи, подається як іспанський народний інструмент, родич гітари. В коментарях московського видання читаємо: *Архипенко Олександр* (1887–1964), російський скульптор-кубіст, від 1908 р. працював у Парижі, від 1924 р. – в США (нагадуємо, що Архипенко вважав себе все життя саме українським різьбярем та не розставався з паспортом УНР).

З часом у ксенофобії відслідковуються дві течії: перша – у семантиці (асиміляція чужих імен та географічних назв), а друга – безпосередньо у відношенні до чужих (упередження до всього неросійського, презирливе, зверхнє ставлення до інших). Реальним ґрунтом для ксенофобії може бути і страх конкуренції, страх власної неповноцінності.

У царські часи і за більшовиків сповідували принцип: «Ти начальник – я дурак, я начальник – ти дурак». Подібна ієрархія розвиває у людини, по-перше, безпринципність, а по-друге – егоцентризм.

Автор ставить питання так: а чи не є ксенофобія, загальна ненависть до «ворога» тим єдиним, що здатне об'єднати росіян? Та чи не тому Росія здавна славилася місцевістю створювати собі ворогів? Росія, як і всяка імперія, поповнювалася за рахунок вербування. Новонаверненому росіянину, який зрадив свій народ та перебіг до його гнобителів, треба якось постійно доводити свою відданість. От він і мстить своїм минулим родичам, гнобячи їх гірше, ніж представники корінної імперської нації. Такий ефект «яничарства» відкриває секрет його закоріненості в російському народі.

«Мова – підмурок культури» – так озглавив Олександр Боргардт наступний розділ своєї книжки, в якому стверджує таке: так само, як російська державність колоній Києва набула незалежність внаслідок війни 1169 року (відокремилась від більш старої української державності) так само не було би жодної російської мови, якби вона не відгалузилася свого часу від більш старої української мови. Сенс цих тверджень пояснюється цілою низкою прикладів, на підставі яких зроблено висновок, що важко, мабуть, знайти в Європі іншу мову, до такого ступеня заплямовану відмітинами рабства. Можна згадати і те, що саме слово «руський» є прикметником, позбавленим національного забарвлення, радше це – юридичне поняття, одна із категорій власності та й відповідає воно на запитання «чей?». Наш видатний український філолог *О. Потебня* (1835–1891) вчив, що мова і ментальність народу однозначно пов'язані між собою. А ось що писав *Р. Якобсон* у відомому дослідженні «Основа славянського сравнительного литературоведения» (1953): «Украинские элементы начали просачиваться в русский литературный язык на рубеже XVII столетия в качестве носителя

вестернизации и секуляризации... После украинско-русского воссоединения (1654) поток украинских книжников в русские культурные центры усиливается... Ближе к концу XVII в. происходит сильная украинизация и тем самым также и полонизация русской литературы».

Поверховість та некомпетентність властиві всій російській культурі. Росіяни взагалі не схильні ні знати, ні вчити чужі мови – заважає, можливо, внутрішнє переконання у власному передуванні.

До свого особистого добробуту росіянин є більш-менш байдужий, але далеко не байдужий він до того, а що воно діється у сусіда? Бо він є патологічно заздрисний. Відмітимо ще деякі принципи життя: в Америці власність дає владу, а в Росії, навпаки, – влада дає власність. Недарма ж усе історичне існування Росії – це гонитва за владою, гризня за владою.

Очевидний факт сили слабих ілюструє висловлювання *Й.Г. Гердера*: «Росіянин – це раб, що прагне стати деспотом». А російське прислів'я, актуальне в усі часи, твердить: «Сила есть – ума не надо». Пригадаймо також відомого історика *С. Солов'єва*, який писав: «Когда силою можно взять все, когда право силы есть высшее право, то конечно, сильный не будет сдерживаться перед слабым». – Ист. России с древ. времен. Москва, 1959. т.1. с. 246. Але ви спитаєте, як же з мораллю? Це ми маємо змогу спостерігати в кожну мить російської історії.

Визначимо одну характерну рису російського мислення, яка кладе відбиток і на всю культуру, яка ґрунтовно відрізняє його від мислення українського, – це алогічність. Цю обставину помітив ще колись *І.С. Тургенєв* після повернення з Європи і сповістив «неістовому Віссаріону» Белінському про те, що у російської людини – «мозгі набекрень». Росія тим якісно і відрізняється від інших країн, що в ній дебатуються та обговорюються переважно «глибокомисленне» безглуздя. Тільки на російському ґрунті так рясно розквітли «ідеї» всесвітніх наукових блазнів – Маркса і Енгельса.

Росія прагнула бути першою завжди й у усьому та й була не останньою думки про себе: «Москва – третій мир, а четвертому Риму не бывать!». У передмові до книжки *В. Данилевського* «Русская техника» дослівно написано: «Широким кругам радянських читачів дано багатющі матеріали, що показують, як усі галузі техніки і технічних наук були збагачені творчістю синів великого російського народу. Творчість російського народу, його першість у видатних відкриттях і винаходах вперше повстали в усій величі».

Російська війна проти української мови та культури розпочалася не з минулого сторіччя. Пригадаймо заборони *Петра I* і *Катерини II*, укази часів *Олександра II* 1863 р. і 1876 р. про заборону української мови в публіцистиці, літературі. А державний муж *П.А. Століпін*, серед інших циркулярів, видав і указ від 20.01.1910, в якому українці, не мудруючи лукаво, прирівнюються до «інородців». Олександр Боргардт констатує три головні, мабуть, вади російської культури – невігластво, хлестаковська поверховість, нездатність користуватися елементарною логікою та параноїдна претензійність.

Зверніть увагу: перед 1917 роком у жодній країні світу, крім Росії, більшовиків не було. Попри це маємо незаперечний факт, що в післявоєнні роки більшовики так добре відбудували російську імперію, що денікінці та врангелів-

ці за кордоном стогнали від захоплення та заздрості. Кажуть, той же *Денікін* писав потім, що якби ж він свого часу таке знав або передбачав, він би першим вступив до партії Леніна–Сталіна. Насправді, більшовизм був для російської імперії черговою знахідкою, новою маскою, під якою можна було проковтнути весь світ, чого вони й не забарилися спробувати.

Неважко зрозуміти: чим довший був час перебування під Москвою, чим вона була ближче, чим вищим був ступінь інтеграції зі *«старшим братом»*, тим гірше. Тим менше надій колись видужати. А це останнє неможливо в свою чергу, якщо не подолати остаточно нав'язаного нам первісного дикунського мислення. Не була, не стала Москва продовженням чи навіть хоч тінню Алтин Орди, вона була цілком її запереченням. Не зуміла вона після Петра належним чином засвоїти й культуру Європи, і створити достойну свою (хоча б і чужими руками).

Виникає одне законне та очевидне запитання: за якою мораллю належить оцінювати минуле – за сучасною, чи за тодішньою? Здавна відомо: в Росії одна мораль – для мене (нас), друга – для всієї іншої «сволоти». За добрим російським звичаєм князь підкрадав щось і для себе, посилаючись на грізних монголів. Бо ж жалівся Іван IV британському послові, що в Московщині – *«все вори»*. А ще один факт запозичимо із творів **В. Ключевського**: *«светлейший»* князь Меншиков – перший крадій петровської Росії – тримав накрадене ним на рахунок в одному з лондонських банків, а був він людиною темного походження, обмеженим, ледве вмів підписати своє ім'я та прізвище.

Принагідно порівняємо двох голів різних держав – **Петра I** та **Івана Мазепу**. Скориставшись матеріалами російського офіційного історика, того ж В. Ключевського, побачимо, що Петро I був не надто сильний навіть у знанні рідної мови, він *«не дотримується правил тодішнього правопису, з трудом виводить букви»*. А посилаючись на книгу **В. Січинського** «Чужинці про Україну» (Львів, 1938), можемо прочитати у листі французького посла **Жана Балюзе** (з Батурина до Парижа, кінець 1704 р.) про гетьмана Мазепу: *«Загалом він дуже любить оздоблювати свою розмову латинськими цитатами й щодо перфектного і досконалого знання цієї мови... При його дворі два лікарі німці, з якими Мазепа розмовляє їхньою мовою, а з італійськими майстрами... говорив італійською мовою... Сам бачив у нього газети французькі та голландські»*.

Надаючи слово іноземцям, Жан Балюзе далі цитує французького посла у Москві **де ла Невіля** (1689 р.) із його «Записок про Московію»: *«Московитяни, власне кажучи, справжні варвари, недовірливі, брехливі, жорстокі, розпусні, обжерливі, користолюбні, жебраки і боягузи... Вони до степені грубі і неосвічені, що без помочі німців, яких у Москві велика сила, не могли б нічого доброго зробити»*.

Вороже ставлення та агресія проти всіх, проти цілого світу – ось у чому поєдналися три одвічні сили Росії: войовниче православ'я, що не має відношення до класичного християнства, дрімучий імперський шовінізм (що у них іменується патріотизмом) та традиційне абсолютне невігластво.

Вони, бачте, вирішують за інших, хто *«примірний»* (можна згодом сісти на шию), а хто *«непримірний»*, безнадійний (не дасть сісти собі на шию за жодних обставин). А ворог, то ще гірший: *«Кто не с нами – тот враг!»*, *«Если враг не сдаётся – его уничтожат!»*.

Все це дає підстави стверджувати, що Росія здавна є чинником поляризації у всесвітньому масштабі. Москва, простіше кажучи, є центром кристалізації антилюдовства, а поки так є – людство спокійно жити не буде. Під фанфари чергового словоблуддя про права людини та демократії в сьогоднішній Москві йдуть гарячкові пошуки та збиральництво. Іде будівництво нової ідеології для Четвертої імперії, де мають знайти для себе достойне місце й дрімуче православ'я (антихристиянство) і російський расизм. І на загал – весь бруд і сміття минулих років, де будуть правити поліція та казаки з нагайками, а поруч будуть стояти сучасні бараки ГУЛАГу. Тоді ж (за Г. Данилевським) Європа не випадково, а суттєво ворожа, отже лише тільки тоді, коли вона ворогує сама з собою, може вона бути для Росії безпечною.

Вона, насамперед, є цвинтарем народів. Щезли народи Сибіру – даури, гольди, кети, ітельмени, але найбільше народів пропало в старому домені Росії – весь, мурома, вепси, іжора, галінди... Тут *«небажані»* знищуються, а краще – русифікуються та поповнюють *«великій руській народ»*. Періоди імперіалізму переживали багато народів світу та Європи, але лише Росія була завжди імперіалістичною в усі епохи своєї історії. Насамперед сісти на шию всім і всіма правити – старе та добре відоме імперське спрямування Москви. Третьою російської окупації, третього *«братського воссоединенія»* нам не пережити. Після нього стане реальністю давня російська мрія – жодних українців в Україні більше не буде.

Російська культура розвивалася на міцній та хибній основі рабо-торгового суспільства. Ніде ви не зустрінете такого зверхнього нахабства до інших, ніде ви не зустрінете більш вільного поведіння з істиною, такої поверховості, невігластва та звичайної неохайності у поведінці з фактами та поняттями. Але є в цього претензійного велетня й своя ахіллесова п'ята – він не виносить звичайної та банальної правди.

Завершуючи в 1994 році у Донецьку свою книгу «Дві культури», Олександр Боргардт констатував, що для національного відродження в Україні необхідно звільнити нашу європейську українську культуру від впливу сусідської, очистити українську мову та всіма засобами доводити справжню історію цієї культури. Таким чином, питання про те, чи необхідна нашій країні якась там українізація, є спірним (може дебатуватись), проте не має сумніву в тому, що вона категорично потребує повної та конечної дерусифікації.

Нагадаю, що відкривалась книга Олександра Боргардта вступним словом ще одного відомого нашого історика-патріота **Ярослава Дашкевича**:

«Правду кажучи, я не зустрів навіть найдемократичнішого росіянина, близької мені людини, яка б серйозно думала й визнавала, що Україна має бути незалежною державою. Може це усвідомлювати гірко, але це, на жаль, правда»... ■